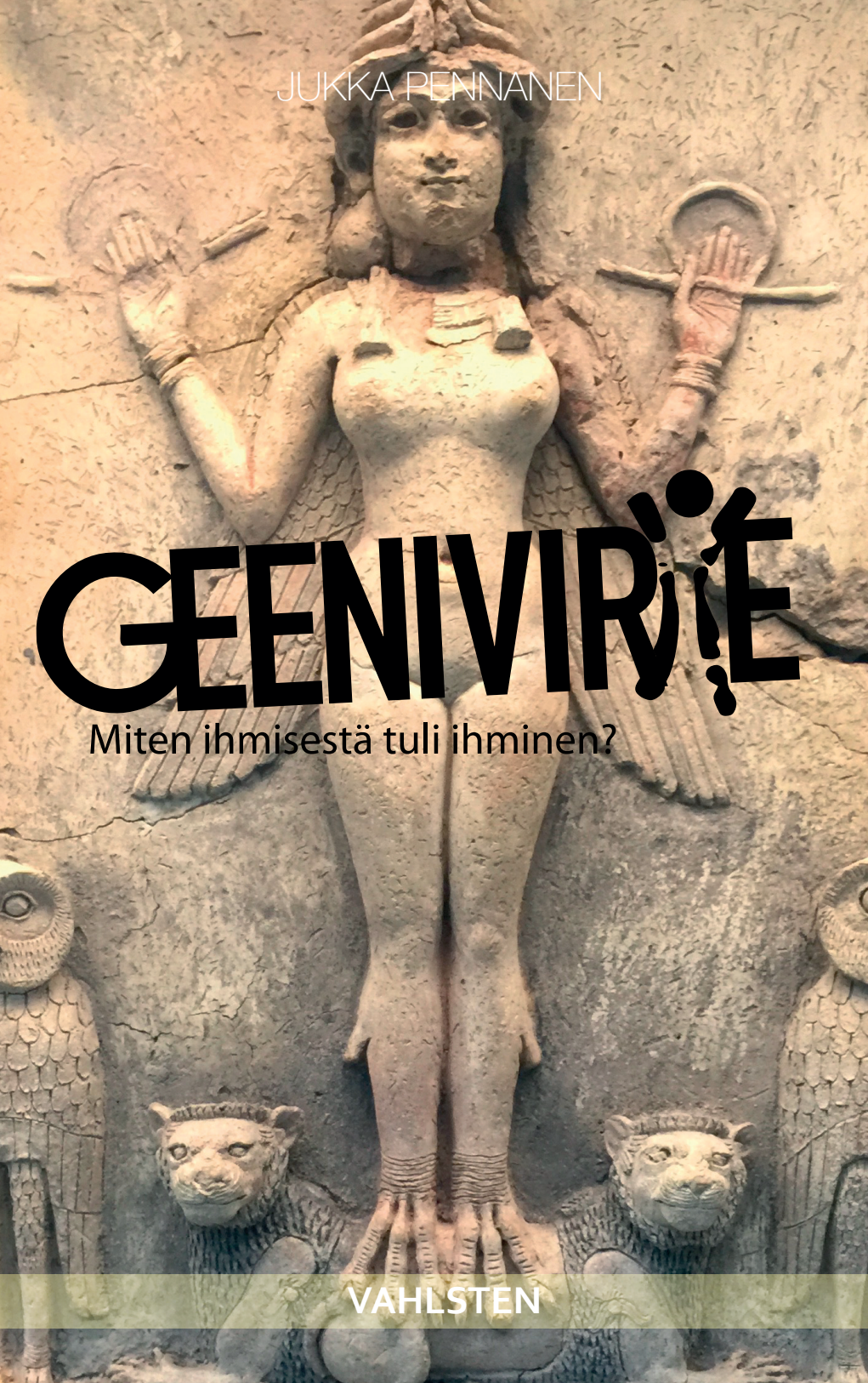

JUKKA PENNANEN

GEENIVIRJE

Miten ihmisestä tuli ihminen?

VAHLSTEN

GEENIVIRHE

J U K K A P E N N A N E N

GEENIVIRIE

Miten ihmisestä tuli ihminen

Piirroksat: AG

VAHLSTEN

Helsinki

2. korjattu painos

Copyright © 2016 Jukka Pennanen

Kustantaja: Vahlsten, Helsinki, Suomi www.vahlsten.fi

Valmistaja: Books on Demand GmbH, Norderstedt, Saksa

ISBN 978-952-93-5883-0 (nid.)

ISBN 978-952-93-5884-7 (EPUB)

SISÄLLYS

Magnum miraculum est homo	7
Sfinksin kutsu.....	17
Neandertalinihmisen matkassa	25
Ihminen evoluution haasteena.....	43
Edenin puutarha	63
Keisarin uudet vaatteet	73
Lapsuus	78
Aikuisuus tabuna.....	84
Tietoisuuden mekanismit	95
Tahto	101
Minuus	108
Seksuaalisuus	113
Järki	116
Sivistyksen paperinen kivijalka	121
Patologinen rationalismi.....	139
Luovuuden välimailma	158
Luonnollinen yliluonnollinen	173
Sivistyvä henki.....	179
Eläimet ja luonnon tuonpuoleisuus.....	187
Uskominen inhimillisyydestä irtautumisena	191
Lukeva Narkissos	197
Keskenkasvuisuuden haasteet.....	226
Lähteitä ja kirjallisuutta	233

MAGNUM MIRACULUM EST HOMO

Nykyaikaisen maailmankuvamme pohjalla on renessanssifilosofian antroposentrinen näkemys ihmisen erikoislaatuisuudesta: ihminen on suuri ihme.¹ Ei ainoastaan parempi kuin muut olennot, vaan aivan omaa luokkaansa oleva laji. Ainutlaatuinen ja erityinen ilmiö. Koska ihmisen ainutlaatuisuus on selviö, tieteiden tehtäväksi on jäänyt vain sen toteaminen. On helppo yhtyä ajatukseen, että ihminen on erilainen, koska häntä voi ymmärtää vain ihminen. Hän syntyy taidoiltaan ja tiedoiltaan kehittyväksi järjelliseksi olennoiksi, jonka vahvuus on oppimiskyky. Eläimet jäävät vaille tätä kaikkea. Ihmisen silmin kehityksellä on selvä suunta. Materiasta syntyy

1 Pico della Mirandolan teoksesta »De hominis dignitate» (1486)

elämää, joka synnyttää älykkyyttä ja se edelleen sivilisaatioita. Ihminen nousee evoluution tikkaita, *scala naturae*², luomakunnan kruunuksi. Sielu ja äly kilpailevat siitä, kumpi loistaa kruunussa kirkkaampana jalokivenä.

Inhimillisyys unohtaa mielellään toisenlaiset olemisen mahdollisuudet ja näkee lajien kehittymisen usein vain omasta näkökulmastaan. Ihmisen olemusta koskevat tulkinnat ovat tänään yhtä kuvitteellisia kuin ihmisen alkuperää koskevat näkemykset vielä 1800-luvun alkupuolella, jolloin ihmisfossilien hyväksyminen oli mahdotonta. Ihminen oli muuttumaton, valmiiksi luotu luonnon hallitsija. Mutta kaikki se suuruus, jota ihminen lajinsa neroudessa ihailee, esiintyy edukseen ainoastaan kirjoituspöydällä.

Ihmiskeskeinen humanismi on perinyt ajatuksen luomakunnan kruunusta uskonnoilta, vaikka se väittääkin olevansa niiden järkevä vaihtoehto. Oppimiskyky nähtiin Jumalan ihmiselle antamana lahjana. Vaikka humanismi luo kriittisen suhteen luontoon, ihmisen erityisasemaa se ei halua muuttaa. Se pysyy annettuna ja kyseenalaistamattomana tosiasiana.

Halu ihmisen ymmärtämiseen luonnon osana johtaa väis-

2 Evoluutio ymmärretään erilaisia kehitystasoja edustaviksi tikkaiksi (*Evolutionary ladder*), joilla ihminen on ylimpänä ja lähimpänä enkeleitä ja jumalia.

tämättä siihen, että ihminen joutuu luopumaan ainutlaatuisuudesta ja hakemaan paikkansa muiden olioiden rinnalta. Merkittävä sysäys tapahtui, kun Darwin liitti julkaisuissaan ihmisen osaksi eläinkuntaa ja muuta luontoa; Carl von Linné tosin sijoitti simpanssit *Homo*-sukuun jo 1700-luvulla, mutta väite ei herättänyt hämmennystä, koska lajien ajateltiin olevan muuttumattomia. Biologit ovat sen jälkeen vahvistaneet, että ihmiskunta on sukua kaikille muille maapallolla tavattaville elämänmuodoille. Jumalsukuun itsensä sijoittanut ihminen on joutunut sopeutumaan viidenneksi apinaksi. Sitä ihmistä erikoisena olentona pitävien on ollut vaikea hyväksyä. Vaikka Darwin on kiistänyt ihmisen aseman erityisenä olentona luomakunnassa, evoluutio osataan silti tulkita itsekkäästi. Eläintieteilijä Desmond Morris totesi, että kun hän kirjoitti »kaloista tai linnuista tai käärmeistä, kukaan ei järkyttynyt. Mutta kun tein samaan tapaan selkoa ihmisistä, nousi meteli». Alfred Russel Wallace, joka kehitti luonnonvalinnanteoriansa samaan aikaan Darwinin kanssa, piti ihmistä yliluonnollisten voimien aikaansaannoksena. Jopa tunnettu paleontologi Robert Broom, joka tutki nisäkkäitä Afrikassa 1930- ja 1940-luvuilla, piti ihmisen syntyä yliluonnollisena asiana. Yksi syy tieteeseen kohdistuvaan mielenkiintoon on siinä, että mikä tahansa tutkimustulos saattaa vahingossa tuhota ihmisen ainutlaatuisuuden. Tieteen sisäistä ironiaa on lausahduksessa, jonka mu-

kaan ihmisen luontaista narsismia loukkaava tieteellinen väite vain lisää sen todennäköisyyttä osua oikeaan.³ Ihmisyyden kyseenalaistavat ajatukset torjutaan kuitenkin usein jo ennen kuin ne ehtivät tutkimuksen kohteiksi.

Tämän teoksen tarkoitus on selittää ihmisen ominaislaatua kysymällä mistä johtuu, että ihmiselle kaikkein läheisin asia – ihminen itse – tuntuu olevan hänelle kaikkein ongelmallisin. Onko mahdollista, että kyse on jostakin muusta kuin kyvystä ja taidosta hakea tietoa? Estääkö totuttu ihmiskäsityksemme näkemästä ilmeisiä tosiasioita?

Ihminen käveli esihistorian hämärästä tähän päivään reittejä, jotka on suurin piirtein selvitetty, mutta lajimme syntymä on edelleen pimennossa. Ensimmäiset merkit inhimilliseksi luokiteltavasta toiminnasta löytyvät peräti 2,5 miljoonan vuoden takaa. Siihen nähden 2000 vuotta ajanlaskun alusta, 3300 vuotta Tutankhamonin elämästä tai 5500 Mesopotamian kulttuureista ovat kuin eilispäivää. Edes 10 000 vuotta viimeisimmästä jääkaudesta, 16 000 vuotta Lascaux’n luolamaalauksista tai 35 000 vuotta nykyihmisen ja neandertalinihmisen kohtaamisesta eivät ole tarpeeksi kaukana selittämään ihmisen ominaispiirteitä. Erityisesti siksi, että tänä aikana mikään tarkastelun kannalta keskeinen asia ei ole ihmisessä muuttunut, vaikka

3 Turun yliopiston fysiikan emeritusprofessori Asko M. Aurela

kulttuurisia muutoksia onkin. Ratkaisevat muutokset tapahtuivat jo aikaisemmin.

Ihmisen erikoislaatuisuutta on tutkittu unien, identtisten kaksosten, tunteiden, taiteen ja aivovaurioista saatujen tietojen avulla sekä vertailtu ihmisiä ja eläimiä, mutta tyydyttävää vastausta ei löydy. Aivotutkimus voi ehkä tulevaisuudessa valaista siitä jotain, mutta kemiallisiksi reaktioiksi pelkistytvä tietoisuus tuskin tarjoaa sitä, miten me haluamme itsestämme ymmärtää.

On mahdollista osoittaa, että ihmislajin synty on seurausta yhden kehitysvaiheen ennen näkemättömästä korostumisesta, jossa täysikasvuiseen jää yliannos lapsuudesta periytyviä puolustusmekanismeja. Tahdon, järjen, pelon ja häpeän kaltaiset mekanismit ovat auttaneet aikuisia yksilöitä selviämään hengissä olosuhteissa, jotka olisivat monille muille lajeille tuhoisia. Säilymisen hintana on kuitenkin yksinäisyys ja ihmiselle luonteenomainen ja hyvin humanilta näyttävä kommunikaation, yhteyden etsimisen ja ymmärtämisen kaipuu.

Hominideissa vuosimiljoonia sitten kehittyneet piirteet aiheuttivat sen, ettei täysikasvuinen yksilö sulaudu enää ongelmitta ympäröivään luontoon. Lajin vihamielinen suhde ympäristöön ja ylisuojeleva suhde omaan itseen ja omiin jälkeläisiin korostuu. Tällaista ei esiinny samassa mitassa muilla la-

jeilla. Nämä oudot ominaisuudet ovat tahto ja järki ja niiden väistämättömänä seuralaisena väkivalta.

Luonnossa lajit eivät suojaudu muutoksilta, vaan antavat ympäristöönsä sopimattomimpien yksilöiden menehtyä. Ominaisuudet syntyvät ja häviävät ympäristön mukana. Lajit antavat myös uudenlaisten yksilöiden syntyä ja elää. Nykyihminen sen sijaan käyttää kaikki taitonsa pitääkseen elämän riippumattomana luonnosta. Hän taistelee luontoon sopeutumista vastaan ja kutsuu työnsä tuloksia kehitykseksi ja edistykseksi. Luonnosta on tullut hänen suuri vihollisensa, jota hän kunnioittaa ja alistaa yhtä aikaa. Kamppailu sitä vastaan kuitenkin lisää yksinäisyyttä, sulkee hänet siihen selityksin, joilla ei ole arvoa hänen maailmansa ulkopuolella. Ei ole vaikea todeta, että neandertalinihmisen maailma oli universaalimpi kuin nykyihmisen on koskaan ollut. Luonnon omassa »arvojärjestyksessä» ihmisellä ei ole koskaan ollut mitään erityistä osaa. Hänen maailmansa on muuttunut ristiriitaisemmaksi sitä vahvemmin mitä enemmän hän on eristäytynyt luonnosta.

Jo ainakin reilun sadan vuoden ajan ihmistä on tieteissä yritetty selittää kasvamiseen ja sen keskeneräisyyteen liittyvillä seikoilla, mutta kulttuurin ymmärtämiseen niistä ei ole juuri ollut apua.⁴ Ajatus ihmisen kehittymättömyydestä on ongel-

4 Vuonna 2003 *Clive Bromhall* esitti kirjassaan »The Eternal Child», ettei

mallinen sen takia, että se saattaa kyseenalaistaa vuosituhantisen sivilisaation. Ihminen näyttää kuitenkin juuttuneen pysyvästi omiin lapsuutensa psyykkisiin mekanismeihin ja niistä löytyy myös avain hänen kulttuuriinsa ja kaukaiseen menneisyyteensä.

Vaikka luolamaalausten, piikärkien ja luulöytöjen reitti on mielenkiintoinen, se ei ole ainoa tutkimustie ihmisen erikoislaadun ymmärtämiseen. Kun paleoantropologinen tutkimus rakentaa ihmiskuvaa arkeologisen aineiston avulla, tehdään tässä teoksessa päinvastoin: historiallista ja esihistoriallista menneisyyttä selitetään ihmisen mielen mekanismeilla. Mielemme ja tietoisuutemme »ainutlaatuisuus» on ollut perinteisesti annettu tosiasia, mutta jos ihmisen olemus määritellään etukäteen valmiiksi, hukataan, ei ainoastaan helpoin, vaan mahdollisesti ainoa tapa saada vastaus. Siinä valossa, jossa kokonainen henkinen imperiumi – tiede – perustuu sille, että vain kysymykset ovat pysyviä ja todellisia ja vastaukset vain kasvualusta uusille kysymyksille, on tämä teos epätieteellinen.

Kirjassa pyritään kuvamaan muutosta, joka tapahtui heidelberginihmisen populaatiossa sen vaihtuessa nykyihmispopulaatioksi. Näkökulma ihmisen alkuperään, inhimilliseen maailmaan ja sen ilmiöiden selittämiseen on tässä teoksessa ih-

misen mieli. Teos koettaa vastata kysymykseen, miten ihmisestä tuli nykyihminen. Kirjan keskeinen väite on, että meidät ihmisiksi tekevä ominaisuus on perinnöllinen kasvuhäiriö. Kyse ei ole pelkästään nykyihmiselle luonteenomaisten piirteiden luettelemisesta, vaan näiden ymmärtämisestä muuttumisemme seurauksena. Aluksi esitellään esihistoriallinen tapahtumasarja, joka hyvin todennäköisesti aiheutti sen, että ihmisestä tuli elämänsä tarkoitusta kyselevä laji. Siinä palataan Afrikan tuhoisaan kuivuuteen 100 000 vuoden taakse ja osoitetaan, miten vuosituhansia kestänyt selviytymistaistelu loi nykyihmisen. Eloonjäämismekanismien rekonstruointi antaa kulttuuri-ilmiöiden ja ihmismielen ominaisuuksien ymmärtämiseen mielenkiintoisia näkökulmia. Näitä tarkastellaan sivilisaation erityispiirteisiin liittyvissä luvuissa.

Kirjaa varten ei ole tehty uutta tutkimusta. Kaikki tähän kirjoitettu keskeinen tieto on kenen tahansa saatavissa. Olennaista on yhdistää näennäisesti toisiinsa kuulumattomia asioita ja epäillä varmintakin tietoa – sitäkin, jonka päälle oma sivistys rakentuu. Usein tieteessä katsotaan, ettei tavallisen ihmisen ole mahdollista ymmärtää tutkimusten tuloksia eikä siis myöskään maailman perimmäistä luonnetta. Olen koettanut vastata kysymyksiin tiedoilla, joiden ymmärtämiseen ei tarvita tieteellistä oppineisuutta. Olen myös halunnut löytää vastauk-

sia, jotka kelpaavat tieteellisen keskustelun ulkopuolella. Uskon enemmän *Søren Kierkegaardin* runolliseen primitiivisyyteen ja *D. H. Lawrencen* vaatimattomaan röyhkeyteen, jonka hän ilmaisi lauseella: »En ole tiedemies. Olen amatöörien amatööri». En usko, että ihmisen erikoislaatu voitaisiin salata häneltä itseltään, vaan pikemminkin siihen, että jokaisella on paitsi oikeus, myös erittäin hyvät mahdollisuudet selvittää mistä elämisessä oikein on kyse. Olen kuitenkin realisti – kaikki eivät halua sitä tietää.

Teoksen keskeisiä termejä ovat aikuisuus, keskenkasvuisuus, inhimillisyys, tahto, järki, mieli, minuus, tietoisuus ja tajunta sekä tieto, filosofia, sivistys ja kulttuuri. Mieleen liittyviä termejä käytetään useimmiten psykologisessa merkityksessä kuvaamaan psyykkisiä mekanismeja, ei osoittamaan ihmisen kehittyneisyyttä. Kirja perustuu henkilökohtaisiin havaintoihin ja olemassa olevien teorioiden, löytöjen ja näkemysten uudelleentulkintoihin. Lainatut kohdat on tarkoitettu kuvaamaan pohdinnan kohteena olevaa asiaa ja antamaan vertauskohtia, eivät niinkään olemaan todistuksena esitetyille näkemyksille. Pääpaino on tulkinnoissa, ja tästä syystä vain keskeisimmiltä tuntuvat lähteet on merkitty. En väitä, että kaikki tähän kirjoitettu kestäisi niin sanotun tieteellisen tarkastelun, mutta en

odotakaan sitä. Toivon silti, että väitteet voisivat auttaa avaamaan ihmisyyden »mustan laatikon».

Suuri kiitos oikoluvusta ja arvokkaista kommentteista *Oona Hyvöselle*, *Timo Lappalaiselle* ja *Katriina Heleniukselle*. Moni asia muuttui kommenttien myötä selvemmäksi. Näkemyksistäni kannan vastuun luonnollisesti itse. Kiitos myös edesmenneelle *Tatu Vaaskivelle* (1912–42), jonka harvinaisista näkemyksistä olen saanut paljon voimia.

Tekijä

JUKKA PENNANEN

GEENIVIRHE

Ihmislajin synty on seurausta yhden kehitysvaiheen ennen näkemättömästä korostumisesta, jossa täysikasvuiseen jäi pysyvästi lapsuuden puolustusmekanismeja. Tahdon, järjen, pelon ja häpeän kaltaiset mekanismit auttoivat yksilöitä selviämään hengissä vaikeissa olosuhteissa. Säilymisen hintana oli kuitenkin yksinäisyys ja ihmiselle luonteenomainen ja hyvin humanilta näyttävä kommunikaation, yhteyden etsimisen ja ymmärtämisen kaipuu.

Ihmislajin syntyyn vaikutti vuosimiljoonia vanha geneettinen poikkeavuus, joka alkoi muuttua vallitsevaksi piirteeksi noin 100 000 vuotta sitten. Geenivirhe teki ihmisestä luontoon sopeutumattoman ja psyykkisesti keskenkasvuisen olennon, joka etsii yhä syitä omalle epätietoisuudelleen. Ihmisen lajityypillinen aikuisuus ja sen puutteesta aiheutuva ongelmallinen keskenkasvuisuus tunnettiin vanhoissa kulttuureissa, mutta sivilisaatio kadotti tiedon ja alkoi tulkita niistä kertovia muinaisia myyttejä kirjaimellisesti. Kirjassa yritetään ymmärtää sitä esihistoriallista tapahtumasarjaa, joka sai tämän muutoksen aikaan.

Teos haastaa vakiintuneet ihmiskäsitykset väittäessään, että kulttuurimme ei ole vähittäisen kehittymisen tulos, vaan yhden perinnöllisen ominaisuuden seuraus. Kirjan keskeisiä käsitteitä ovat aikuisuus, keskenkasvuisuus, inhimillisyys, tahto, järki, mieli, minuus, tietoisuus ja tajunta. Kirja perustuu olemassa olevien löytöjen ja näkemysten uudelleentulkintaan. Asiat on pyritty esittämään niin, ettei niiden ymmärtämiseen tarvita tieteellistä oppineisuutta.

Kansi:
Babylonialainen savitaulu "Yön kuningatar"
(Burney Relief) 1800–1750 eaa. British Museum.
(Valok. Vahlsten)

